ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 17ης Φεβρουαρίου 2011 *

Στην υπόθεση C-52/09,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Stockholms tingsrätt (Σουηδία) με απόφαση της 30ής Ιανουαρίου 2009, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 6 Φεβρουαρίου 2009, στο πλαίσιο της δίκης

Konkurrensverket

κατά

TeliaSonera Sverige AB,

παρισταμένης της:

Tele2 Sverige AB,

* Γλώσσα διαδικασίας: η σουηδική.

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Tizzano (εισηγητή), πρόεδρο τμήματος, A. Borg Barthet, M. Ilešič, M. Safjan και M. Berger, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: J. Mazák
γραμματέας: C. Strömholm, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 18ης Μαρτίου 2010,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που κατέθεσαν:

— η Konkurrensverket, εκπροσωπούμενη από τις C. Zackari και C. Landström, καθώς και από τον S. Martinsson, επικουρούμενους από τον U. Öberg, advokat,

— η TeliaSonera Sverige AB, εκπροσωπούμενη από τους E. Söderlind και C. Mailund, advokater,

— η Tele2 Sverige AB, εκπροσωπούμενη από τους C. Wetter και P. Forsberg, advokater,

— η Πολωνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Dowgielewicz,

— η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την A. Guimaraes-Purokoski,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους L. Parpala και E. Gippini Fournier, καθώς και από την K. Mojzesowicz,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 2ας Σεπτεμβρίου 2010,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 102 ΣΛΕΕ όσον αφορά τα κριτήρια βάσει των οποίων μια τιμολογιακή πρακτική συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους πρέπει να θεωρείται ότι συνιστά κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ της Konkurrensverket (σουηδικής αρχής ανταγωνισμού) και της TeliaSonera Sverige AB (στο εξής: TeliaSonera), η οποία αφορούσε αίτηση της αρχής αυτής με την οποία ζητήθηκε να επιβληθεί στην εν λόγω επιχείρηση η καταβολή διοικητικού προστίμου για παράβαση της εθνικής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού καθώς και του άρθρου 82 ΕΚ.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

3 Κατά τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές της δεκαετίας του 2000, όλο και περισσότεροι Σουηδοί τελικοί χρήστες υπηρεσιών Διαδικτύου πέρασαν από ένα σύστημα συνδέσεως στο Διαδίκτυο με τηλεφωνική κλήση, με χαμηλές ταχύτητες μεταφοράς δεδομένων, σε διάφορα είδη συνδέσεως που καθιστούσαν δυνατές πολύ υψηλότερες ταχύτητες μεταφοράς δεδομένων. Οι πιο διαδεδομένες τότε μορφές συνδέσεως υψηλής ταχύτητας ήσαν αυτές που πραγματοποιούνταν μέσω ασύμμετρης ψηφιακής συνδρομητικής γραμμής [asymetric (bit rate) digital subscriber line (στο εξής: ADSL)]. Οι συνδέσεις αυτές χρησιμοποιούσαν ή μια τηλεφωνική σύνδεση ή ένα δίκτυο καλωδιακής τηλεόρασης ή, ακόμη, ένα τοπικό δίκτυο (local area network).

4 Η TeliaSonera, πρώην Telia AB, είναι ο παραδοσιακός σουηδικός φορέας του δικτύου σταθερής τηλεφωνίας, κάτοχος παλαιότερα αποκλειστικών δικαιωμάτων. Είναι προ πολλού κάτοχος ενός αποτελούμενου από μεταλλικά καλώδια δικτύου τοπικής προσβάσεως με το οποίο συνδέονταν όλα σχεδόν τα νοικοκυριά στη Σουηδία. Ειδικότερα, είναι κάτοχος του τοπικού βρόχου, ήτοι του αποτελούμενου από ζεύγη χάλκινων αγωγών τμήματος της τηλεφωνικής γραμμής που συνδέει τον κατανεμητή του τηλεφωνικού φορέα με την τηλεφωνική πρίζα του συνδρομητή.

5 Η TeliaSonera προσέφερε και σε άλλους φορείς την πρόσβαση στον τοπικό βρόχο κατά δύο τρόπους. Αφενός, προσέφερε αδεσμοποίητη πρόσβαση, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που της επέβαλλε ο κανονισμός (ΕΚ) 2887/2000 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 18ης Δεκεμβρίου 2000, σχετικά με την αδεσμοποίητη πρόσβαση στον τοπικό βρόχο (ΕΕ L 336, σ. 4).

6 Αφετέρου, η TeliaSonera προσέφερε στους φορείς, χωρίς να δεσμεύεται από καμία κανονιστική υποχρέωση, ένα προϊόν ADSL για ενδιάμεσες παροχές. Το προϊόν αυτό παρείχε τη δυνατότητα στους εν λόγω φορείς να παρέχουν τις υπηρεσίες τους συνδέσεως υψηλής ταχύτητας στους τελικούς πελάτες.

7 Ταυτόχρονα, η TeliaSonera προσέφερε υπηρεσίες συνδέσεως υψηλής ταχύτητας απευθείας στους τελικούς πελάτες.

8 Κατά την Konkurrensverket, η TeliaSonera, μεταξύ Απριλίου 2000 και Ιανουαρίου 2003, εκμεταλλεύτηκε καταχρηστικά τη δεσπόζουσα θέση της, καθόσον εφάρμοσε μια τιμολογιακή πολιτική συνεπεία της οποίας η απόκλιση μεταξύ των τιμών πωλήσεως των προϊόντων ADSL για τις ενδιάμεσες παροχές και των τιμών πωλήσεως των προσφερόμενων στους τελικούς πελάτες υπηρεσιών δεν επαρκούσε για να καλύψει το κόστος που και η ίδια η TeliaSonera έπρεπε να καταβάλει για τη διανομή των υπηρεσιών αυτών στους εν λόγω τελικούς καταναλωτές.

9 Βάσει των ανωτέρω, η Konkurrensverket υπέβαλε ενώπιον του Stockholms tingsrätt αίτηση, ζητώντας την επιβολή στην TeliaSonera διοικητικού προστίμου για παράβαση της εθνικής νομοθεσίας περί ανταγωνισμού, μεταξύ Απριλίου 2000 και Ιανουαρίου 2003, καθώς και του άρθρου 82 ΕΚ, κατά την περίοδο από 1ης Ιανουαρίου 2001 έως τον Ιανουάριο του 2003.

10 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, έστω και αν οι διάδικοι της κύριας δίκης διαφωνούν για μια σειρά στοιχείων που αφορούν πραγματικά περιστατικά, όπως είναι τα ενδεχόμενα αποτελέσματα της επίμαχης πρακτικής στο εμπόριο μεταξύ κρατών μελών, ο ορισμός της σχετικής αγοράς στην οποία η TeliaSonera κατέχει δεσπόζουσα θέση ή το ζήτημα αν πράγματι υφίσταται τέτοια θέση, το αιτούν δικαστήριο, με βάση τους εσωτερικούς δικονομικούς κανόνες οφείλει να υποβάλει ήδη από το στάδιο αυτό την αίτησή του εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Οι κανόνες όμως αυτοί, στο πλαίσιο αιτήσεων όπως η επίμαχη στο πλαίσιο της κύριας δίκης, προβλέπουν ότι κατά τη διάσκεψη το tingsrätt προβαίνει στην εκτίμηση ταυτόχρονα τόσο των αποδείξεων όσο και των νομικών ζητημάτων.

11 Εν πάση περιπτώσει, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι αν, αφού προβεί στην εκτίμηση των αποδεικτικών στοιχείων, καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η επίμαχη πρακτική δεν μπορεί να επηρεάσει το εμπόριο μεταξύ των κρατών μελών, η εκ μέρους του Δικαστηρίου ερμηνεία του άρθρου 102 ΣΛΕΕ θα εξακολουθεί να είναι αναγκαία, με

δεδομένο το γεγονός ότι η σουηδική νομοθεσία περί ανταγωνισμού διαπνέεται από το δίκαιο της Ένωσης και για την ερμηνεία της λαμβάνεται υπόψη το δίκαιο αυτό.

12 Κατά συνέπεια, το Stockholms tingsrätt αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα εξής προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Υπό ποιες προϋποθέσεις συντρέχει παράβαση του άρθρου [102 ΣΛΕΕ] στηριζόμενη στη διαφορά μεταξύ της τιμής την οποία μια κατέχουσα δεσπόζουσα θέση καθετοποιημένη επιχείρηση χρεώνει για τις ενδιάμεσες παροχές ADSL προς ανταγωνιστές της στην αγορά χονδρικής και της τιμής την οποία η ίδια αυτή επιχείρηση χρεώνει στην αγορά των τελικών χρηστών;

2) Για να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερώτημα, έχουν σημασία μόνον οι τιμές που η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση χρεώνει στους τελικούς χρήστες ή πρέπει να ληφθούν υπόψη και οι τιμές των ανταγωνιστών στην αγορά των τελικών χρηστών;

3) Επηρεάζεται η απάντηση στο πρώτο ερώτημα από το γεγονός ότι η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση δεν υπέχει κανονιστική υποχρέωση προμήθειας στην αγορά χονδρικής, αλλά αποφάσισε να προβαίνει στην προμήθεια αυτή από δική της πρωτοβουλία;

4) Προκειμένου μια πρακτική όπως αυτή που περιγράφηκε στο πρώτο ερώτημα να συνιστά κατάχρηση, αποτελεί προϋπόθεση το να παράγει περιοριστικά του ανταγωνισμού αποτελέσματα και, σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως, πώς πρέπει να καθορίζονται τα αποτελέσματα αυτά;

5) Επηρεάζεται η απάντηση στο πρώτο ερώτημα από τον βαθμό της ισχύος που διαθέτει στην αγορά η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση;

6) Προκειμένου μια πρακτική όπως αυτή που περιγράφηκε στο πρώτο ερώτημα να συνιστά κατάχρηση, αποτελεί προϋπόθεση το να κατέχει η ασκούσα την πρακτική αυτή επιχείρηση δεσπόζουσα θέση τόσο στην αγορά χονδρικής όσο και στην αγορά των τελικών χρηστών;

7) Προκειμένου μια πρακτική όπως αυτή που περιγράφηκε στο πρώτο ερώτημα να συνιστά κατάχρηση, πρέπει το προϊόν που παραδίδει ή η υπηρεσία που παρέχει στην αγορά χονδρικής η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση να είναι απαραίτητα στους ανταγωνιστές;

8) Επηρεάζεται η απάντηση στο πρώτο ερώτημα από το αν η παράδοση του προϊόντος ή η παροχή της υπηρεσίας αφορά ένα νέο πελάτη;

9) Προκειμένου μια πρακτική όπως αυτή που περιγράφηκε στο πρώτο ερώτημα να συνιστά κατάχρηση, αποτελεί προϋπόθεση το να αναμένεται η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση να ανακτήσει τις ζημίες της;

10) Επηρεάζεται η απάντηση στο πρώτο ερώτημα από το αν σημειώνεται τεχνολογική εξέλιξη σε μια αγορά που απαιτεί μεγάλου μεγέθους επενδύσεις, για παράδειγμα όσον αφορά το εύλογο κόστος εγκαταστάσεως και την ενδεχόμενη ανάγκη πωλήσεως επί ζημία κατά το στάδιο της εγκαταστάσεως;»

Επί του παραδεκτού της αιτήσεως

13 Το αιτούν δικαστήριο αναγνωρίζει ότι, λόγω των δικονομικών κανόνων που εφαρμόζονται στην κύρια δίκη, δεν είναι σε θέση να παράσχει στο Δικαστήριο διάφορα πραγματικά στοιχεία. Ειδικότερα, δεν έχει ακόμη οριστεί καμία σχετική αγορά και, κατά συνέπεια, δεν έχει αποδειχθεί αν η TeliaSonera κατείχε πράγματι δεσπόζουσα θέση. Ομοίως, δεν κατέστη ακόμη δυνατό να καθοριστεί αν η συμπεριφορά της TeliaSonera επηρέασε το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών ούτε, συνεπώς, αν το άρθρο 82 ΕΚ μπορούσε πράγματι να εφαρμοστεί στην υπόθεση της κύριας δίκης.

14 Συναφώς, η Πολωνική Κυβέρνηση υποστήριξε, με τις γραπτές παρατηρήσεις της, ότι οι πρακτικές φορέων όπως η TeliaSonera επηρεάζουν, κατ' αρχήν, το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών και ότι, συνεπώς, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο για να απαντήσει στα υποβληθέντα ερωτήματα. Η εν λόγω κυβέρνηση ωστόσο προσέθεσε ότι αν, εν προκειμένω, το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών δεν είχε επηρεαστεί από τη συμπεριφορά της TeliaSonera, το Δικαστήριο δεν θα είχε αρμοδιότητα, καθόσον στην περίπτωση αυτό θα εφαρμοζόταν το εθνικό δίκαιο και μόνον.

15 Πρέπει όμως να υπενθυμιστεί συναφώς ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, εναπόκειται αποκλειστικώς στο εθνικό δικαστήριο, που έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της μέλλουσας να εκδοθεί δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο. Συνεπώς, εφόσον τα υποβληθέντα ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται, κατ' αρχήν, να απαντήσει (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 22ας Δεκεμβρίου 2008, C-414/07, Magoora, Συλλογή 2008, σ. I-10921, σκέψη 22· της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, C-316/07, C-358/07 έως C-360/07, C-409/07 και C-410/07, Stoß κ.λπ., Συλλογή 2010, σ. I-8069, σκέψη 51, καθώς και της 12ης Οκτωβρίου 2010, C-45/09, Rosenbladt, Συλλογή 2010, σ. I-9391, σκέψη 32).

16 Η άρνηση απαντήσεως σε προδικαστικό ερώτημα εθνικού δικαστηρίου είναι, συγκεκριμένα, τότε μόνον δυνατή, όταν προδήλως προκύπτει ότι η ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης, την οποία ζητεί το εθνικό δικαστήριο, δεν έχει καμία σχέση με το υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως ή ακόμα όταν το Δικαστήριο δεν διαθέτει τα πραγματικά ή νομικά στοιχεία που είναι αναγκαία προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υποβλήθηκαν (αποφάσεις της 7ης Ιουνίου 2007, C-222/05 έως C-225/05, van der Weerd κ.λπ., Συλλογή 2007, σ. I-4233, σκέψη 22· Magoora, προπαρατεθείσα, σκέψη 23, καθώς και Stoß κ.λπ., προπαρατεθείσα, σκέψη 52).

17 Εν προκειμένω, η απουσία και μόνον οποιασδήποτε εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου διαπιστώσεως πραγματικών στοιχείων, όπως είναι η κατοχή δεσπόζουσας θέσεως από την TeliaSonera ή στοιχείων βάσει των οποίων να μπορεί να θεωρηθεί ότι το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών επηρεάστηκε λόγω της συμπεριφοράς της τελευταίας αυτής, δεν μπορεί να εμποδίσει το Δικαστήριο να δώσει χρήσιμη απάντηση στα ερωτήματα που του υπέβαλε το Stockholms tingsrätt. Συγκεκριμένα, η απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα μπορεί, λαμβανομένων ειδικότερα υπόψη των στοιχείων που αναφέρθηκαν στη σκέψη 10 της παρούσας αποφάσεως, να είναι αναγκαία προκειμένου να παρασχεθεί η δυνατότητα στο δικαστήριο αυτό να αποφανθεί επί της διαφοράς της κύριας δίκης. Είναι επιπλέον σαφές ότι η υπό κρίση αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως αφορά κανόνες του δικαίου της Ένωσης.

18 Υπό τις συνθήκες αυτές, η αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να θεωρηθεί παραδεκτή.

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

19 Με τα ερωτήματά του, που πρέπει να συνεξετασθούν, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, από το Δικαστήριο να διευκρινίσει υπό ποιες περιστάσεις η απόκλιση μεταξύ, αφενός, των τιμών χονδρικής για ενδιάμεσες παροχές ADSL στους φορείς και, αφετέρου, των τιμών λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας που

προορίζονται για τους τελικούς πελάτες, η οποία προκύπτει από την τιμολογιακή πολιτική που εφαρμόζει μια καθετοποιημένη επιχείρηση τηλεπικοινωνιών, μπορεί να συνιστά, υπό την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, κατάχρηση της δεσπόζουσας θέσεως που κατέχει η επιχείρηση αυτή. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί, ειδικότερα, να διευκρινισθεί συναφώς:

— αν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη μόνον οι τιμές λιανικής τις οποίες χρεώνει η επιχείρηση αυτή για τις παροχές συνδέσεως υψηλής ταχύτητας που προορίζονται για τους τελικούς πελάτες ή αν πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οι τιμές που εφαρμόζουν οι λοιποί φορείς·

— ποια επιρροή μπορεί να ασκεί η απουσία κάθε κανονιστικής υποχρεώσεως της εν λόγω επιχειρήσεως να παρέχει τις ενδιάμεσες παροχές ADSL·

— αν είναι αναγκαίο να εξακριβωθεί η ύπαρξη περιοριστικών αποτελεσμάτων επί του ανταγωνισμού και, ενδεχομένως, πώς μπορούν να καθοριστούν τα αποτελέσματα αυτά·

— αν έχει σημασία το μέγεθος της ισχύος στην αγορά που διαθέτει η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση·

— αν η εν λόγω επιχείρηση πρέπει να κατέχει δεσπόζουσα θέση μόνο στην αγορά χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών ADSL ή αν πρέπει να κατέχει δεσπόζουσα θέση και στην αγορά λιανικής των παροχών προς τους τελικού πελάτες·

— αν το προϊόν ή η υπηρεσία που προσφέρει η επιχείρηση αυτή πρέπει να είναι απαραίτητα·

— αν έχει σημασία το γεγονός ότι πρόκειται για παροχές προς νέο πελάτη·

— αν είναι αναγκαίο η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση να έχει τη δυνατότητα να ανακτήσει τις ζημίες που προκαλούνται από την επίμαχη πρακτική· και

— αν έχει σημασία το γεγονός ότι στις σχετικές αγορές έχει εμφανισθεί μια νέα τεχνολογία που απαιτεί πολύ μεγάλες επενδύσεις.

20 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στα ερωτήματα αυτά, πρέπει να τονιστεί εκ προοιμίου ότι το άρθρο 3, παράγραφος 3, ΣΕΕ προβλέπει ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση εγκαθιδρύει εσωτερική αγορά, η οποία, σύμφωνα με το προσαρτημένο στη Συνθήκη της Λισσαβώνας (ΕΕ 2010, C 83, σ.309) Πρωτόκολλο αριθ. 27, σχετικά με την εσωτερική αγορά και τον ανταγωνισμό, περιλαμβάνει σύστημα που εξασφαλίζει ότι δεν στρεβλώνεται ο ανταγωνισμός.

21 Εξάλλου, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ συγκαταλέγεται μεταξύ των κανόνων περί ανταγωνισμού οι οποίοι, όπως αυτοί που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3, παράγραφος 1, στοιχείο β΄, ΣΛΕΕ, είναι αναγκαίοι για τη λειτουργία της εν λόγω εσωτερικής αγοράς.

22 Συγκεκριμένα, με τέτοιους κανόνες επιδιώκεται η αποφυγή της νοθεύσεως του ανταγωνισμού σε βάρος του γενικού συμφέροντος, των επιμέρους επιχειρήσεων και των καταναλωτών, πράγμα που συμβάλλει επομένως στη διασφάλιση της ευημερίας στην Ένωση (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 22ας Οκτωβρίου 2002, C-94/00, Roquette Frères, Συλλογή 2002, σ. I-9011, σκέψη 42).

23 Στο πλαίσιο αυτό, δεσπόζουσα θέση, κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, κατέχει μια επιχείρηση που, λόγω της οικονομικής ισχύος της, μπορεί να εμποδίζει τη διατήρηση αποτελεσματικού ανταγωνισμού στην οικεία αγορά και να υιοθετεί ανεξάρτητη συμπεριφορά έναντι των ανταγωνιστών της, των πελατών της και, τελικά, των καταναλωτών (βλ. αποφάσεις της 13ης Φεβρουαρίου 1979, 85/76, Hoffmann-La Roche κατά Επιτροπής, Συλλογή τόμος 1979/II, σ. 215, σκέψη 38, και της 14ης Οκτωβρίου 2010, C-280/08 P, Deutsche Télécom κατά Επιτροπής, Συλλογή 2010, σ. I-9555, σκέψη 170).

24 Συνεπώς, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν αφορά μόνο την πρακτική που δύναται να προκαλέσει άμεση ζημία στους καταναλωτές (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 16ης Σεπτεμβρίου 2008, C-468/06 έως C-478/06, Σωτ. Λέλος και Σία κ.λπ. Συλλογή 2008, σ. I-7139, σκέψη 68, καθώς επίσης και Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 180), αλλά και τις πρακτικές που τους προκαλούν ζημία πλήττοντας τη λειτουργία του ανταγωνισμού. Μολονότι, πράγματι, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν απαγορεύει σε επιχείρηση να κατακτά, με τις δικές της ικανότητες, τη δεσπόζουσα θέση σε μια αγορά και μολονότι, κατά μείζονα λόγο, η διαπίστωση της υπάρξεως μιας τέτοιας δεσπόζουσας θέσεως δεν συνεπάγεται καθεαυτή καμία μομφή έναντι της οικείας επιχειρήσεως (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 9ης Νοεμβρίου 1983, 322/81, Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin κατά Επιτροπής, Συλλογή 1983, σ. 3461, σκέψη 57, καθώς και της 16ης Μαρτίου 2000, C-395/96 P και C-396/96 P, Compagnie maritime belge transports κ.λπ. κατά Επιτροπής, Συλλογή 2000, σ. I-1365, σκέψη 37), κατά πάγια ωστόσο νομολογία, η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση υπέχει ειδική ευθύνη να μη θίγει, με τη συμπεριφορά της, τον αποτελεσματικό και ανόθευτο ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 2ας Απριλίου 2009, C-202/07 P, France Télécom κατά Επιτροπής, Συλλογή 2009, σ. I-2369, σκέψη 105 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

25 Όσον αφορά τον καταχρηστικό χαρακτήρα τιμολογιακής πρακτικής όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, επισημαίνεται ότι το άρθρο 102, δεύτερο εδάφιο, στοιχείο α΄, ΣΛΕΕ απαγορεύει ρητώς την άμεση ή έμμεση επιβολή, εκ μέρους της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως, μη δικαίων τιμών.

26 Περαιτέρω, ο κατάλογος των καταχρηστικών πρακτικών που περιλαμβάνεται στο άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν είναι περιοριστικός, οπότε η απαρίθμηση των καταχρηστικών πρακτικών που περιέχεται σ' αυτή τη διάταξη δεν εξαντλεί τους τρόπους καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως που απαγορεύονται από το δίκαιο της Ένωσης (απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 173 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

27 Συγκεκριμένα, η καταχρηστική εκμετάλλευση δεσπόζουσας θέσεως την οποία απαγορεύει η διάταξη αυτή αποτελεί αντικειμενική έννοια η οποία αφορά τις συμπεριφορές κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως οι οποίες, σε μια αγορά όπου, ακριβώς λόγω της παρουσίας της εν λόγω επιχειρήσεως, ο ανταγωνισμός είναι ήδη εξασθενημένος, έχουν ως αποτέλεσμα να κωλύεται η διατήρηση του υφισταμένου στην αγορά ανταγωνισμού ή η ανάπτυξή του, λόγω της χρησιμοποιήσεως διαφορετικών μέσων από εκείνα που διέπουν τον συνήθη ανταγωνισμό μεταξύ των προσφερομένων από τους επιχειρηματίες προϊόντων ή υπηρεσιών (προπαρατεθείσα απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, σκέψη 174 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

28 Προκειμένου να καθοριστεί αν η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση εκμεταλλεύθηκε καταχρηστικώς την εν λόγω θέση εφαρμόζοντας την τιμολογιακή της πολιτική, πρέπει να εκτιμάται το σύνολο των περιστάσεων και να εξετάζεται αν η πολιτική αυτή αποβλέπει στην αφαίρεση ή στον περιορισμό της δυνατότητας επιλογής του αγοραστή όσον αφορά τις πηγές εφοδιασμού του, στην παρεμπόδιση της εισόδου στην αγορά των ανταγωνιστών, στην εφαρμογή σε εμπορικώς συναλλασσόμενους άνισων όρων για ισοδύναμες παροχές ή στην ενίσχυση της δεσπόζουσας θέσεως με νόθευση του ανταγωνισμού (απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 175 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

29 Υπό το φως των αρχών αυτών, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να εξετάσει την επίμαχη στην κύρια δίκη τιμολογιακή πολιτική προκειμένου να κρίνει αν συνιστά καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσεως που ενδεχομένως κατέχει η TeliaSonera.

30 Ειδικότερα, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο, αφού ελέγξει αν πληρούνται εν προκειμένω και οι λοιπές προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 102 ΣΛΕΕ –μεταξύ δε άλλων η ύπαρξη της δεσπόζουσας θέσεως της TeliaSonera και το γεγονός ότι το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών έχει επηρεαστεί από τη συμπεριφορά της–, να εξετάσει, κατ' ουσίαν, αν η τιμολογιακή πολιτική που εφαρμόζει η TeliaSonera έχει μη δίκαιο χαρακτήρα, καθόσον συμπιέζει πράγματι τα περιθώρια κέρδους των ανταγωνιστών της στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες.

31 Συγκεκριμένα, είναι αυτή η συμπίεση των περιθωρίων κέρδους που, λόγω του ότι ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό ανταγωνιστών που είναι τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικοί με την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, μπορεί, ελλείψει κάθε αντικειμενικής δικαιολογίας, να συνιστά, αυτή καθαυτήν, κατάχρηση υπό την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 183).

32 Εν προκειμένω όμως, θα υφίστατο τέτοια συμπίεση των περιθωρίων κέρδους αν η απόκλιση μεταξύ των τιμών χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών ADSL και των τιμών λιανικής για τις παροχές συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες ήταν είτε αρνητική είτε ανεπαρκής για να καλύψει το ειδικό κόστος των εν λόγω ενδιάμεσων παροχών ADSL με το οποίο η TeliaSonera πρέπει να επιβαρυνθεί για την παροχή των δικών της υπηρεσιών λιανικής στους τελικούς πελάτες, οπότε η απόκλιση αυτή αποκλείει τη δυνατότητα ενός ανταγωνιστή εξίσου αποτελεσματικού με την επιχείρηση αυτή να την ανταγωνιστεί για την παροχή των εν λόγω υπηρεσιών στους τελικούς πελάτες.

33 Συγκεκριμένα, σε μια τέτοια περίπτωση, υπάρχει ο κίνδυνος οι ανταγωνιστές, μολονότι είναι εξίσου αποτελεσματικοί με την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, να μπορούν να λειτουργήσουν στην αγορά λιανικής μόνον επί ζημία ή με τεχνητά μειωμένα ποσοστά κερδοφορίας.

34 Πρέπει περαιτέρω να διευκρινιστεί ότι, δεδομένου ότι ο μη δίκαιος χαρακτήρας, υπό την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, μιας τέτοιας τιμολογιακής πρακτικής συνδέεται με την ίδια την ύπαρξη της συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους και όχι με τη συγκεκριμένη απόκλισή τους, ουδόλως είναι αναγκαίο να αποδειχθεί ότι οι τιμές χονδρικής για τις ενδιάμεσες παροχές ADSL προς τους φορείς ή οι τιμές λιανικής για τις παροχές συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες είναι καθαυτές καταχρηστικές λόγω, αναλόγως της περιπτώσεως, του υπερβολικού ή εξοντωτικού χαρακτήρα τους (απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψεις 167 και 183).

35 Επιπλέον, όπως ισχυρίζεται η TeliaSonera, για να μπορεί να θεωρηθεί ότι η απόκλιση μεταξύ των τιμών των εν λόγω παροχών συμπιέζει τα περιθώρια κέρδους των ανταγωνιστών της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως, πρέπει να ληφθούν υπόψη μόνον οι τιμές των παροχών προς τους φορείς που είναι συγκρίσιμες με τις παροχές τις οποίες χρησιμοποιεί η ίδια η TeliaSonera για να έχει πρόσβαση στην αγορά λιανικής, όπως και οι τιμές των συγκρίσιμων υπηρεσιών που παρέχονται στους τελικούς πελάτες στην αγορά λιανικής από την TeliaSonera και τους ανταγωνιστές της. Ομοίως, η σύγκριση πρέπει να γίνει μεταξύ των τιμών που χρεώνουν συγκεκριμένα η TeliaSonera και οι ανταγωνιστές της κατά την ίδια χρονική περίοδο.

36 Λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων περιστάσεων οι οποίες υπενθυμίστηκαν στη σκέψη 10 της παρούσας αποφάσεως και υπό τις οποίες υποβλήθηκε η υπό κρίση αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως, δεν είναι δυνατόν να παρασχεθούν στο αιτούν δικαστήριο συγκεκριμένα στοιχεία όσον αφορά την υπόθεση της κύριας δίκης. Ομοίως, πρέπει να θεωρηθεί ότι οι αγορές τις οποίες περιγράφει το δικαστήριο αυτό είναι οι σχετικές αγορές, υπό την επιφύλαξη, βεβαίως, του ορθού ορισμού των αγορών αυτών που εναπόκειται στο δικαστήριο αυτό να παράσχει.

37 Ωστόσο, όσον αφορά τα κριτήρια των οποίων την ερμηνεία ζητεί το εν λόγω δικαστήριο προκειμένου να μπορέσει να εκτιμήσει ορθώς αν η TeliaSonera πράγματι παρέβη το άρθρο 102 ΣΛΕΕ διαπράττοντας κατάχρηση δεσπόζουσας θέσεως υπό τη μορφή συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους, πρέπει να διατυπωθούν οι ακόλουθες διευκρινίσεις.

Επί των τιμών που πρέπει να ληφθούν υπόψη

38 Το Stockholms tingsrätt διερωτάται, πρώτον, αν, συναφώς, πρέπει να ληφθούν υπόψη μόνον οι τιμές λιανικής για τις παροχές προς τους τελικούς πελάτες που χρεώνει η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση ή και οι τιμές που εφαρμόζουν οι ανταγωνιστές για τις ίδιες παροχές.

39 Υπενθυμίζεται, συναφώς, ότι το Δικαστήριο έχει ήδη διευκρινίσει ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ απαγορεύει, μεταξύ άλλων, σε κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση να προβαίνει σε τιμολογιακές πρακτικές οι οποίες παράγουν αποτελέσματα εκτοπισμού για τους εξίσου αποτελεσματικούς ανταγωνιστές της, υφιστάμενους ή μελλοντικούς (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 177 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

40 Εκμεταλλεύεται, συνεπώς, καταχρηστικά τη δεσπόζουσα θέση της μια επιχείρηση η οποία εφαρμόζει μια πολιτική τιμών που αποσκοπεί στον εκτοπισμό από την αγορά των ανταγωνιστών που ενδεχομένως είναι εξίσου αποτελεσματικοί με αυτήν, αλλά, λόγω των μικρότερων οικονομικών δυνατοτήτων τους, δεν μπορούν να αντισταθούν στον ανταγωνισμό που τους επιβάλλεται (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 199).

41 Πάντως, η εκτίμηση της νομιμότητας της πολιτικής τιμών της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως πρέπει, κατ' αρχήν, να στηρίζεται σε κριτήρια σχετικά με τις τιμές, τα οποία βασίζονται στο κόστος με το οποίο επιβαρύνεται η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση και στη στρατηγική της (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 3ης Ιουλίου 1991, C-62/86, AKZO κατά Επιτροπής, Συλλογή 1991, σ. I-3359, σκέψη 74, και France Télécom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 108).

42 Ειδικότερα, όσον αφορά τιμολογιακή πολιτική που καταλήγει στη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους, η χρήση τέτοιων κριτηρίων ανάλυσης παρέχει τη δυνατότητα να εξακριβωθεί αν η επιχείρηση αυτή θα ήταν σε θέση να προσφέρει τις δικές της παροχές λιανικής στους τελικούς πελάτες χωρίς να υφίσταται ζημία, αν ήταν προηγουμένως υποχρεωμένη να καταβάλλει τις δικές της τιμές χονδρικής για τις ενδιάμεσες παροχές (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 201)

43 Αν όμως η εν λόγω επιχείρηση δεν ήταν σε θέση να προσφέρει τις παροχές της χωρίς να υφίσταται ζημία, τούτο θα σήμαινε ότι οι ανταγωνιστές που ενδέχεται να αποκλειστούν λόγω της εφαρμογής της επίμαχης τιμολογιακής πρακτικής δεν θα μπορούσαν να θεωρηθούν ότι είναι λιγότερο αποτελεσματικοί απ' ό,τι η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση και ότι, συνεπώς, ο κίνδυνος του εκτοπισμού τους θα οφειλόταν σε νοθευμένο ανταγωνισμό. Συγκεκριμένα, ένας τέτοιος ανταγωνισμός δεν θα στηριζόταν αποκλειστικά στις αντίστοιχες ικανότητες των οικείων επιχειρήσεων.

44 Εν πάση περιπτώσει, η προσέγγιση αυτή δικαιολογείται τοσούτω μάλλον που είναι επίσης σύμφωνη με τη γενική αρχή της ασφάλειας δικαίου, καθόσον, λαμβάνοντας υπόψη το κόστος της και τις τιμές της, η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση μπορεί να εκτιμήσει τη νομιμότητα των δικών της συμπεριφορών, σύμφωνα με την ιδιαίτερη ευθύνη την οποία, όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 24 της παρούσης αποφάσεως, υπέχει κατά το άρθρο 102 ΣΛΕΕ. Συγκεκριμένα, καίτοι επιχείρηση η οποία κατέχει δεσπόζουσα θέση γνωρίζει το δικό της κόστος και τα δικές της τιμές, δεν γνωρίζει κατ' αρχήν το κόστος και τις τιμές των ανταγωνιστών της (απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 202).

45 Κατόπιν της διευκρινίσεως αυτής, δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι το κόστος και οι τιμές των ανταγωνιστών μπορούν να έχουν σημασία για την εξέταση της επίμαχης στην κύρια δίκη τιμολογιακής πρακτικής. Τούτο θα μπορούσε ιδίως να ισχύει όταν η διάρθρωση του κόστους της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως δεν μπορεί να προσδιοριστεί επακριβώς για αντικειμενικούς λόγους ή όταν η υπηρεσία που παρέχεται στους ανταγωνιστές συνίσταται στην απλή εκμετάλλευση μιας υποδομής της οποίας το κόστος παραγωγής έχει ήδη αποσβεσθεί, οπότε η πρόσβαση στην υποδομή αυτή δεν αντιπροσωπεύει πλέον κόστος για την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση

επιχείρηση που να είναι συγκρίσιμο με το κόστος με το οποίο πρέπει να επιβαρυνθούν οι ανταγωνιστές της για να αποκτήσουν την πρόσβαση αυτή, ή ακόμα όταν το απαιτούν οι ειδικές συνθήκες του ανταγωνισμού στην αγορά λόγω, παραδείγματος χάριν, το γεγονός ότι το επίπεδο του κόστους της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως εξαρτάται ακριβώς από την πλεονεκτική από απόψεως ανταγωνισμού κατάσταση στην οποία τελεί η επιχείρηση αυτή λόγω της δεσπόζουσας θέσεως.

46 Πρέπει συνεπώς να συναχθεί το συμπέρασμα ότι, στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας τιμολογιακής πολιτικής που καταλήγει στη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, κατ' αρχήν και κατά προτεραιότητα, οι τιμές και το κόστος της οικείας επιχειρήσεως στην αγορά των παροχών λιανικής. Μόνον όταν δεν είναι δυνατόν, λόγω των περιστάσεων, να γίνει αναφορά στις εν λόγω τιμές και στο ως άνω κόστος, πρέπει να εξετάζονται οι τιμές και το κόστος των ανταγωνιστών στην ίδια αυτή αγορά.

Επί της απουσίας κάθε κανονιστικής υποχρεώσεως προμήθειας

47 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι, αντίθετα προς την υπόθεση επί της οποίας εκδόθηκε η προπαρατεθείσα απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, η TeliaSonera, όπως υπενθυμίστηκε στη σκέψη 6 της παρούσας αποφάσεως, δεν υπείχε καμία κανονιστική υποχρέωση παροχής των ενδιάμεσων υπηρεσιών ADSL στους φορείς.

48 Το Stockholms tingsrätt διερωτάται συνεπώς, δεύτερον, αν η απουσία οποιασδήποτε κανονιστικής υποχρεώσεως προσφοράς των παροχών αυτών στην αγορά χονδρικής ασκεί επιρροή όσον αφορά τον καταχρηστικό χαρακτήρα της επίμαχης στην κύρια δίκη τιμολογιακής πρακτικής.

49 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ αφορά μόνο συμπεριφορές θίγουσες τον ανταγωνισμό τις οποίες υιοθετούν οι επιχειρήσεις εξ ιδίας πρωτοβουλίας. Αν η θίγουσα τον ανταγωνισμό συμπεριφορά επιβάλλεται στις επιχειρήσεις από την εθνική νομοθεσία ή αν η τελευταία διαμορφώνει ένα νομικό πλαίσιο το οποίο, από μόνο του, αποκλείει κάθε δυνατότητα ανταγωνιστικής συμπεριφοράς των επιχειρήσεων, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν έχει εφαρμογή. Στην περίπτωση αυτή, ο περιορισμός του ανταγωνισμού δεν οφείλεται, όπως προϋποθέτει η διάταξη αυτή, σε αυτόβουλη συμπεριφορά των επιχειρήσεων (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση της 11ης Νοεμβρίου 1997, C-359/95 P και C-379/95 P, Επιτροπή και Γαλλία κατά Ladbroke Racing, Συλλογή 1997, σ. I-6265, σκέψη 33 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

50 Αντιθέτως, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ μπορεί να εφαρμοσθεί αν αποδειχθεί ότι η εθνική νομοθεσία αφήνει περιθώρια ανταγωνισμού, ο οποίος ενδέχεται να εμποδίζεται, να περιορίζεται ή να στρεβλώνεται από αυτόβουλη συμπεριφορά των επιχειρήσεων (βλ. απόφαση Επιτροπή και Γαλλία κατά Ladbroke Racing, προπαρατεθείσα, σκέψη 34).

51 Έτσι, το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι, παρά την παρουσία μιας τέτοιας νομοθεσίας, εάν μια καθετοποιημένη επιχείρηση κατέχουσα δεσπόζουσα θέση διαθέτει περιθώριο χειρισμών για να τροποποιήσει έστω και μόνο τις τιμές της λιανικής, η συμπίεση των περιθωρίων κέρδους, για τον λόγο αυτόν και μόνο, μπορεί να της καταλογιστεί (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 85).

52 Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι, κατά μείζονα λόγο, όταν μια επιχείρηση διαθέτει απόλυτη αυτονομία ως προς την επιλογή των συμπεριφορών της στην αγορά, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ έχει εφαρμογή στην περίπτωσή της.

53 Συγκεκριμένα, η ειδική ευθύνη που υπέχει μια κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση να μη θίγει με τη συμπεριφορά της τον αποτελεσματικό και ανόθευτο ανταγωνισμό στην εσωτερική αγορά αφορά ακριβώς τις συνιστάμενες σε ενέργεια ή παράλειψη

συμπεριφορές που η επιχείρηση αυτή αποφασίζει να υιοθετήσει με δική της πρωτοβουλία (βλ., υπ' αυτή την έννοια, διάταξη της 28ης Σεπτεμβρίου 2006, C-552/03 P, Unilever Bestfoods κατά Επιτροπής, Συλλογή 2006, σ. I-9091, σκέψη 137).

54 Η TeliaSonera υποστηρίζει, συναφώς, ότι οι κατέχουσες δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεις, προκειμένου ακριβώς να προστατευθεί η οικονομική τους πρωτοβουλία, πρέπει να παραμένουν ελεύθερες να καθορίζουν τους εμπορικούς τους όρους, εκτός αν οι όροι αυτοί συνεπάγονται τόσο πολλά μειονεκτήματα για τους ανταγωνιστές τους που μπορούν να θεωρηθούν, με βάση τα κριτήρια που συνήχθησαν προς τούτο στην απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 1998, C-7/97, Bronner (Συλλογή 1998, σ. I-7791), ότι συνεπάγονται άρνηση προμήθειας.

55 Μια τέτοια ερμηνεία προέρχεται από εσφαλμένη ανάγνωση της αποφάσεως αυτής. Ειδικότερα, από τις σκέψεις 48 και 49 της αποφάσεως αυτής δεν μπορεί να συναχθεί ότι οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την απόδειξη υπάρξεως καταχρηστικής αρνήσεως προμήθειας πρέπει οπωσδήποτε να εφαρμόζονται και στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα συμπεριφοράς συνισταμένης στην εξάρτηση της παροχής υπηρεσιών ή της πωλήσεως προϊόντων από προϋποθέσεις που είναι δυσμενείς ή για τις οποίες ο αγοραστής θα μπορούσε να μην ενδιαφέρεται.

56 Συγκεκριμένα, τέτοιες συμπεριφορές θα μπορούσαν, αυτές καθαυτές, να συνιστούν αυτοτελή μορφή καταχρήσεως που διαφέρει από την άρνηση προμήθειας.

57 Εν πάση περιπτώσει, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το Δικαστήριο, δεδομένου ότι κατ' ουσίαν κλήθηκε, στις εν λόγω σκέψεις της προπαρατεθείσας αποφάσεως Bronner, απλώς να ερμηνεύσει το άρθρο 86 της Συνθήκης ΕΚ (το οποίο κατέστη 82 ΕΚ, κατόπιν δε άρθρο 102 ΣΛΕΕ) σε σχέση με τις συνθήκες υπό τις οποίες μια άρνηση προμήθειας μπορεί να είναι καταχρηστική, δεν αποφάνθηκε επί του ζητήματος αν το γεγονός ότι επιχείρηση αρνείται την πρόσβαση στο σύστημά της κατ' οίκον διανομής στον εκδότη ανταγωνιστικής ημερήσιας εφημερίδας αν αυτός δεν της αναθέτει, ταυτόχρονα, την εκτέλεση άλλων υπηρεσιών, όπως είναι η πώληση στα περίπτερα ή

η εκτύπωση, συνιστά κάποια άλλη μορφή καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως δεσπόζουσας θέσεως όπως είναι η εφαρμογή αλληλένδετων πωλήσεων.

58 Περαιτέρω, η αντίθετη ερμηνεία της προπαρατεθείσας αποφάσεως Bronner που προτείνει η TeliaSonera θα ισοδυναμούσε, όπως ισχυρίζεται η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με το να απαιτείται, προκειμένου οποιαδήποτε συμπεριφορά κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως, όσον αφορά τους εμπορικούς της όρους, να μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική, να πληρούνται πάντοτε οι προϋποθέσεις που απαιτούνται για να αποδειχθεί η ύπαρξη αρνήσεως παραδόσεως, πράγμα που θα περιόριζε αδικαιολόγητα την πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

59 Επομένως, η απουσία οποιασδήποτε κανονιστικής υποχρεώσεως παροχής των ενδιάμεσων υπηρεσιών ADSL στην αγορά χονδρικής ουδόλως επηρεάζει τον καταχρηστικό χαρακτήρα της επίμαχης στην κύρια δίκη πρακτικής τιμολογήσεως.

Επί της αναγκαιότητας της υπάρξεως περιοριστικών αποτελεσμάτων και επί του απαραίτητου χαρακτήρα του προϊόντος που προσφέρει η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση

60 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, τρίτον, αν ο καταχρηστικός χαρακτήρας της επίμαχης τιμολογιακής πρακτικής εξαρτάται από την ύπαρξη συγκεκριμένων περιοριστικών αποτελεσμάτων επί του ανταγωνισμού και, αν ναι, πώς μπορούν να καθοριστούν τα αποτελέσματα αυτά. Επιπλέον, διερωτάται αν το προϊόν που προσφέρει η TeliaSonera στη αγορά χονδρικής πρέπει να είναι απαραίτητο για τη πρόσβαση στην αγορά λιανικής.

61 Πρέπει να τονιστεί συναφώς ότι, λαμβανομένης υπόψη της έννοιας της απαγορεύσεως της καταχρήσεως δεσπόζουσας θέσεως που υπομνήσθηκε στη σκέψη 27 της παρούσας αποφάσεως, το Δικαστήριο έχει ήδη αποκλείσει το ότι η ύπαρξη και μόνον τιμολογιακής πρακτικής μιας κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως η οποία

συνεπάγεται συμπίεση των περιθωρίων κέρδους των τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών της μπορεί να συνιστά καταχρηστική πρακτική κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, χωρίς να είναι αναγκαία η απόδειξη επιζήμιου για τον ανταγωνισμό αποτελέσματος (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψεις 250 και 251).

62 Η νομολογία έχει, επιπλέον, διευκρινίσει ότι το επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα πρέπει να σχετίζεται με τα ενδεχόμενα εμπόδια που μια τέτοια τιμολογιακή πρακτική μπορεί να δημιουργήσει στην ανάπτυξη της προσφοράς στην αγορά λιανικής των παροχών προς τους τελικούς πελάτες και, ως εκ τούτου, στον βαθμό του ανταγωνισμού στην αγορά αυτή (απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 252).

63 Συνεπώς, η επίμαχη πρακτική, που υιοθετήθηκε από κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, συνιστά κατάχρηση κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, διότι, δεδομένου ότι παράγει αποτελέσματα εκτοπισμού για τους τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικούς με αυτήν ανταγωνιστές της μέσω της συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους τους, μπορεί να καταστήσει δυσχερέστερη, ή ακόμα και αδύνατη, την πρόσβαση των ανταγωνιστών στην οικεία αγορά (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsce Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 253).

64 Κατά συνέπεια, για να αποδειχθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας της πρακτικής αυτής, το επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα που αυτή παράγει στην αγορά πρέπει να υπάρχει, αλλά δεν πρέπει οπωσδήποτε να είναι συγκεκριμένο, καθόσον αρκεί η απόδειξη της δυνητικής υπάρξεως επιζήμιου για τον ανταγωνισμό αποτελέσματος ικανού να αποκλείσει τους ανταγωνιστές που είναι τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικοί με την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση.

65 Συγκεκριμένα, όταν κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση εφαρμόζει πράγματι τιμολογιακή πρακτική η οποία συνεπάγεται συμπίεση των περιθωρίων κέρδους των τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών της με σκοπό τον εκτοπισμό

αυτών από τη σχετική αγορά, το γεγονός ότι το προσδοκώμενο αποτέλεσμα, ήτοι ο εκτοπισμός των ανταγωνιστών αυτών, δεν επιτυγχάνεται εν τέλει δεν αποκλείει τον χαρακτηρισμό της εν λόγω πρακτικής ως καταχρηστικής κατά το άρθρο 102 ΕΚ.

66 Πάντως, ελλείψει οποιουδήποτε επηρεασμού της ανταγωνιστικής θέσεως των ανταγωνιστών, τιμολογιακή πρακτική όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη δεν μπορεί να χαρακτηρισθεί ως πρακτική εκτοπισμού αν η διείσδυση των τελευταίων στη σχετική αγορά ουδόλως καθίσταται δυσχερέστερη εξαιτίας της εν λόγω πρακτικής (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 254).

67 Εν προκειμένω, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει αν η τιμολογιακή πρακτική της TeliaSonera ήταν ικανή να παρακωλύσει την άσκηση των δραστηριοτήτων των τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικών με αυτήν ανταγωνιστών στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες.

68 Στο πλαίσιο της εξετάσεως αυτής, το αιτούν δικαστήριο πρέπει να λάβει υπόψη όλες τις ειδικές περιστάσεις της υποθέσεως.

69 Ειδικότερα, πρέπει, πρώτον, να αναλύσει τις λειτουργικές σχέσεις μεταξύ των προϊόντων χονδρικής και των προϊόντων λιανικής. Συνεπώς, ο απαραίτητος χαρακτήρας του προϊόντος χονδρικής μπορεί να έχει σημασία στο πλαίσιο της εκτιμήσεως των αποτελεσμάτων συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους.

70 Συγκεκριμένα, όταν η πρόσβαση στην προμήθεια του προϊόντος χονδρικής είναι απαραίτητη για την πώληση του προϊόντος λιανικής, οι τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικοί με τη δεσπόζουσα στην αγορά χονδρικής επιχείρηση ανταγωνιστές, δεδομένου ότι μπορούν να λειτουργήσουν στην αγορά λιανικής μόνον επί ζημία ή, εν πάση περιπτώσει, υπό συνθήκες περιορισμένης αποδοτικότητας, υφίστανται ένα

ανταγωνιστικό μειονέκτημα στην αγορά αυτή ικανό να εμποδίσει ή να περιορίσει την πρόσβασή τους στην εν λόγω αγορά ή την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους σε αυτήν (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 234).

71 Σε μια τέτοια περίπτωση, το τουλάχιστον δυνητικό επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα της συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους καθίσταται πιθανό.

72 Ωστόσο, δεδομένης της δεσπόζουσας θέσεως της οικείας επιχειρήσεως στην αγορά χονδρικής, είναι σημαντικό να διευκρινισθεί ότι δεν μπορεί να αποκλειστεί ότι, λόγω του γεγονός και μόνον ότι το προϊόν χονδρικής δεν είναι απαραίτητο για την προμήθεια των προϊόντων λιανικής, μια τιμολογιακή πρακτική η οποία οδηγεί στη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους δεν είναι ικανή να παραγάγει κανένα επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα, έστω δυνητικό. Ως εκ τούτου, εναπόκειται επίσης στο αιτούν δικαστήριο να βεβαιωθεί ότι, ακόμη και αν το προϊόν χονδρικής δεν είναι απαραίτητο, η πρακτική είναι ικανή να παραγάγει επιζήμια για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα στις σχετικές αγορές.

73 Δεύτερον, πρέπει να εξετασθεί το επίπεδο της συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους των τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικών με την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση ανταγωνιστών. Συγκεκριμένα, αν το περιθώριο είναι αρνητικό, δηλαδή αν, στην προκειμένη περίπτωση, η τιμή χονδρικής για τις ενδιάμεσες παροχές ADSL είναι υψηλότερη από την τιμή λιανικής για τις παροχές προς τους τελικούς πελάτες, το τουλάχιστον δυνητικό αποτέλεσμα εκτοπισμού είναι πιθανό, με δεδομένο το γεγονός ότι, σε μια τέτοια περίπτωση, οι ανταγωνιστές της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως, ακόμη και αν είναι εξίσου ή και πιο αποτελεσματικό από αυτή, θα είναι υποχρεωμένοι να πωλούν επί ζημία.

74 Αν, αντιθέτως, το ως άνω περιθώριο παραμένει θετικό, θα πρέπει τότε να αποδειχθεί ότι η εφαρμογή αυτής της τιμολογιακής πρακτικής ήταν ικανή, λόγω, παραδείγματος χάριν, μειώσεως της κερδοφορίας, να καταστήσει τουλάχιστον δυσχερέστερη για τις ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις την άσκηση των δραστηριοτήτων τους στη σχετική αγορά.

75 Μετά τη διευκρίνιση αυτή, πρέπει να υπομνησθεί ότι εξακολουθεί να επιτρέπεται σε μια επιχείρηση να αποδείξει ότι η τιμολογιακή πρακτική της, αν και παράγει αποτέλεσμα εκτοπισμού, είναι οικονομικά δικαιολογημένη (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 15ης Μαρτίου 2007, C-95/04 P, British Airways κατά Επιτροπής, Συλλογή 2007. σ. I-2331, σκέψη 69, και France Télécom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 111).

76 Η εκτίμηση της οικονομικής δικαιολογήσεως τιμολογιακής πρακτικής που είναι δυνατόν να παράγει αποτέλεσμα εκτοπισμού και την οποία εφαρμόζει επιχείρηση κατέχουσα δεσπόζουσα θέση πραγματοποιείται βάσει του συνόλου των περιστάσεων της συγκεκριμένης περιπτώσεως (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Nederlandsche Banden-Industrie-Michelin κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 73). Συναφώς, πρέπει να καθοριστεί αν το αποτέλεσμα εκτοπισμού που προκύπτει από μια τέτοια δυσμενή για τον ανταγωνισμό πρακτική μπορεί να αντισταθμιστεί ή ακόμη και να ξεπεραστεί με πλεονεκτήματα ως προς την αποτελεσματικότητα τα οποία ωφελούν επίσης τον καταναλωτή. Αν το αποτέλεσμα εκτοπισμού της πρακτικής αυτής δεν έχει σχέση με τα πλεονεκτήματα για την αγορά και τους καταναλωτές ή αν βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη των πλεονεκτημάτων αυτών, η εν λόγω πρακτική πρέπει να θεωρηθεί καταχρηστική (απόφαση British Airways κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 86).

77 Πρέπει να συναχθεί συνεπώς το συμπέρασμα ότι, προκειμένου να αποδειχθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας τιμολογιακής πρακτικής που συνεπάγεται τη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους, είναι αναγκαίο να αποδειχθεί ότι, λαμβανομένου ειδικότερα υπόψη του απαραίτητου χαρακτήρα του προϊόντος χονδρικής, η πρακτική αυτή παράγει ένα τουλάχιστον δυνητικό επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα στην αγορά λιανικής, χωρίς ουδόλως αυτό να δικαιολογείται από οικονομικής απόψεως.

Επί του βαθμού της ισχύος στην αγορά

78 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, τέταρτον, αν ο βαθμός στον οποίο δεσπόζει στην αγορά η οικεία επιχείρηση έχει σημασία για να καθοριστεί αν η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική είναι καταχρηστική.

79 Όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 23 της παρούσας αποφάσεως, δεσπόζουσα θέση, κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, κατέχει μια επιχείρηση που, λόγω της οικονομικής ισχύος της, μπορεί να κωλύει τη διατήρηση αποτελεσματικού ανταγωνισμού στη σχετική αγορά δυνάμενη να υιοθετεί ανεξάρτητη σε μεγάλο βαθμό συμπεριφορά έναντι των ανταγωνιστών της, των πελατών της και, τελικά, των καταναλωτών.

80 Έτσι, η διάταξη αυτή, όπως ο γενικός εισαγγελέας τόνισε στο σημείο 41 των προτάσεών του, δεν εισάγει καμία διάκριση ούτε καμία διαβάθμιση στην έννοια της δεσπόζουσας θέσεως. Εφόσον μια επιχείρηση διαθέτει την οικονομική ισχύ που απαιτεί το άρθρο 102 ΣΛΕΕ για να αποδειχθεί ότι κατέχει δεσπόζουσα θέση σε συγκεκριμένη αγορά, η συμπεριφορά της πρέπει να εκτιμάται με γνώμονα τη διάταξη αυτή.

81 Βεβαίως, τούτο δεν σημαίνει ότι η ισχύς μιας επιχειρήσεως δεν έχει σημασία για να εκτιμηθεί η νομιμότητα της συμπεριφοράς της στην αγορά από την άποψη του άρθρου 102 ΣΛΕΕ. Το Δικαστήριο έχει και το ίδιο στηρίξει τις αναλύσεις του στο γεγονός ότι μια επιχείρηση κατείχε θέση έντονα δεσπόζουσα ή οιονεί μονοπωλιακή (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 14ης Νοεμβρίου 1996, C-333/94 P, Tetra Pak κατά Επιτροπής, Συλλογή 1996, σ. I-5951, σκέψη 31, καθώς και Compagnie maritime belge transports κ.λπ. κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 119). Ωστόσο, ο βαθμός της ισχύος στην αγορά έχει, κατ' αρχήν, συνέπειες όσον αφορά το εύρος των αποτελεσμάτων της συμπεριφοράς της εν λόγω επιχειρήσεως και όχι όσον αφορά την ύπαρξη της καταχρήσεως αυτής καθεαυτήν.

82 Συνεπώς, η εφαρμογή εκ μέρους επιχειρήσεως μιας τιμολογιακής πρακτικής που οδηγεί στη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους μπορεί να συνιστά κατάχρηση δεσπόζουσας θέσης, εφόσον η επιχείρηση αυτή κατέχει μια τέτοια θέση, χωρίς να έχει, κατ' αρχήν, σημασία συναφώς ο βαθμός της κυριαρχίας στη σχετική αγορά.

Επί του εύρους της δεσπόζουσας θέσεως

83 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, πέμπτον, αν το γεγονός ότι η οικεία επιχείρηση κατέχει δεσπόζουσα θέση μόνο στην αγορά χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών ADSL αρκεί για να μπορεί η επίμαχη πρακτική να θεωρηθεί καταχρηστική ή αν είναι αναγκαίο, προς τούτο, η εταιρεία να κατέχει τέτοια θέση και στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεων υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες.

84 Πρέπει να τονιστεί, συναφώς, ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν περιλαμβάνει καμία ρητή ένδειξη σχετικά με τις απαιτήσεις που αφορούν τον εντοπισμό της καταχρηστικής εκμεταλλεύσεως στις αγορές προϊόντων. Επιπλέον, το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής της ειδικής ευθύνης την οποία υπέχει μια επιχείρηση κατέχουσα δεσπόζουσα θέση πρέπει να εκτιμάται με βάση τις ειδικές περιστάσεις της κάθε περιπτώσεως, που αποδεικνύουν την εξασθένηση του ανταγωνισμού (απόφαση Tetra Pak κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 24).

85 Επομένως, μπορούν να χαρακτηριστούν ως καταχρηστικές ορισμένες συμπεριφορές σε αγορές στις οποίες δεν υπάρχει δεσπόζουσα θέση, που παράγουν αποτελέσματα είτε στις αγορές αυτές είτε στις αγορές στις οποίες υπάρχει δεσπόζουσα θέση (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Tetra Pak κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 25).

86 Συγκεκριμένα, καίτοι η εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ προϋποθέτει την ύπαρξη δεσμού μεταξύ της δεσπόζουσας θέσεως και της φερομένης ως καταχρηστικής συμπεριφοράς, ο οποίος συνήθως δεν υπάρχει όταν μια συμπεριφορά σε αγορά διαφορετική από την αγορά στην οποία υπάρχει δεσπόζουσα θέση παράγει αποτελέσματα στην ίδια αυτή αγορά, εντούτοις, όταν πρόκειται για αγορές διακεκριμένες μεν, αλλά συναφείς, ειδικές περιστάσεις μπορούν να δικαιολογήσουν εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ σε συμπεριφορά διαπιστωθείσα στη συναφή αγορά, στην οποία

δεν υφίσταται δεσπόζουσα θέση, και παράγουσα αποτελέσματα στην ίδια αυτή αγορά (βλ., υπ' αυτή την έννοια, αποφάσεις της 3ης Οκτωβρίου 1985, 311/84, CBEM, Συλλογή 1985, σ. 3261, σκέψη 26, και Tetra Pak κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 27)

87 Τέτοιες περιστάσεις μπορεί να υπάρχουν όταν η συμπεριφορά μιας επιχειρήσεως που είναι καθετοποιημένη και κατέχει δεσπόζουσα θέση σε αγορά προηγούμενου σταδίου συνίσταται στην προσπάθεια εκτοπισμού των τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικών ανταγωνιστών στην αγορά επόμενου σταδίου, ιδίως μέσω της συμπιέσεως των περιθωρίων κέρδους αυτών. Τέτοιες συμπεριφορές ενδέχεται πράγματι, ιδίως λόγω των στενών δεσμών μεταξύ των σχετικών αγορών, να έχουν ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση του ανταγωνισμού στην αγορά επόμενου σταδίου.

88 Εν πάση περιπτώσει, σε μια τέτοια κατάσταση, ελλείψει οποιασδήποτε άλλης αντικειμενικής οικονομικής δικαιολογίας, η συμπεριφορά αυτή μπορεί να εξηγηθεί μόνο λόγω της προθέσεως της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως να εμποδίσει την ανάπτυξη του ανταγωνισμού στην αγορά επόμενου σταδίου και να ενισχύσει τη θέση της, ή ακόμα και να αποκτήσει δεσπόζουσα θέση στην αγορά αυτή, χρησιμοποιώντας μέσα διαφορετικά από τις δικές της ικανότητες.

89 Κατά συνέπεια, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας τιμολογιακής πρακτικής την οποία εφαρμόζει επιχείρηση που είναι καθετοποιημένη και κατέχει δεσπόζουσα θέση στην αγορά χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών ADSL και η οποία οδηγεί στη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους των ανταγωνιστών της επιχειρήσεως αυτής στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες δεν εξαρτάται από την ύπαρξη δεσπόζουσας θέσης της επιχειρήσεως αυτής στην τελευταία αυτή αγορά.

Επί της ενδεχόμενης σημασίας του γεγονότος ότι πρόκειται για παράδοση σε νέο πελάτη

90 Το Stockholms tingsrätt διερωτάται, έκτον, αν το γεγονός ότι η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική εφαρμόζεται σε νέο ή σε υφιστάμενο πελάτη της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως έχει σημασία για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα.

91 Συναφώς, αρκεί να υπομνησθεί ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας τιμολογιακής πρακτικής η οποία συνεπάγεται συμπίεση των περιθωρίων κέρδους για τους τουλάχιστον εξίσου αποτελεσματικούς με την κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση ανταγωνιστές έγκειται, κατ' ουσίαν, στο γεγονός ότι, όπως τονίσθηκε στη σκέψη 32 της παρούσας αποφάσεως, μια τέτοια πρακτική είναι ικανή να εμποδίσει την κανονική λειτουργία του ανταγωνισμού σε μια αγορά γειτονική της αγοράς στην οποία η εν λόγω επιχείρηση κατέχει δεσπόζουσα θέση, καθόσον είναι ικανή να έχει ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό των ανταγωνιστών της επιχειρήσεως αυτής από την τελευταία αυτή αγορά.

92 Συναφώς, όπως ορθώς ισχυρίζεται η Επιτροπή, το γεγονός ότι οι ενδιαφερόμενοι επιχειρηματίες είναι υφιστάμενοι ή νέοι πελάτες της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως δεν μπορεί να έχει σημασία.

93 Επιπλέον, ομοίως δεν μπορεί να έχει σημασία το γεγονός ότι πρόκειται για νέους πελάτες που δεν δραστηριοποιούνται ακόμα στη σχετική αγορά.

94 Συγκεκριμένα, πρέπει να διευκρινιστεί ότι ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας τιμολογιακής πρακτικής όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη πρέπει να εκτιμάται όχι μόνον από την άποψη της δυνατότητας της πρακτικής αυτής να καταλήξει στον εκτοπισμό από τη σχετική αγορά των εξίσου αποτελεσματικών επιχειρηματιών που

δραστηριοποιούνται ήδη στην αγορά αυτή, αλλά και λαμβάνοντας υπόψη τα ενδεχόμενα εμπόδια που η πρακτική αυτή είναι σε θέση να δημιουργήσει σε δυνητικούς εξίσου αποτελεσματικούς επιχειρηματίες που δεν δραστηριοποιούνται ακόμη στην αγορά αυτή (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση Deutsche Telekom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 178).

95 Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική είναι ικανή να εκτοπίσει από τη σχετική αγορά υφιστάμενους ή νέους πελάτες της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως δεν έχει, κατ' αρχήν, σημασία για την εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα.

Επί της δυνατότητας ανακτήσεως των ζημιών

96 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, έβδομον, αν, προκειμένου η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική να μπορεί να θεωρηθεί καταχρηστική, είναι απαραίτητο η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση να έχει τη δυνατότητα να ανακτήσει τις ζημίες που προκαλούνται από την πρακτική αυτή.

97 Πρέπει να υπομνησθεί συναφώς ότι, όπως διευκρινίστηκε στη σκέψη 31 της παρούσας αποφάσεως, η συμπίεση των περιθωρίων κέρδους μπορεί, ελλείψει κάθε αντικειμενικής δικαιολογίας, να συνιστά κατάχρηση κατά την έννοια του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

98 Ωστόσο, η συμπίεση των περιθωρίων κέρδους προκύπτει από την απόκλιση μεταξύ των τιμών των παροχών χονδρικής και των τιμών των παροχών λιανικής και όχι από το επίπεδο των τιμών αυτών καθαυτές. Ειδικότερα, αυτή η συμπίεση μπορεί να προέλθει όχι μόνον από ασυνήθιστα χαμηλή τιμή λιανικής, αλλά και από ασυνήθιστα υψηλή τιμή χονδρικής.

99 Κατά συνέπεια, επιχείρηση η οποία εφαρμόζει μια τιμολογιακή πρακτική η οποία συνεπάγεται συμπίεση των περιθωρίων κέρδους των ανταγωνιστών της δεν υφίσταται οπωσδήποτε ζημίες.

100 Εν πάση περιπτώσει, ακόμη και αν υποτεθεί ότι για να συμπιέσει τα περιθώρια κέρδους των ανταγωνιστών της η δεσπόζουσα επιχείρηση πρέπει να υποστεί ζημίες, δεν μπορεί να απαιτείται η απόδειξη της δυνατότητας ανακτήσεως των ενδεχόμενων αυτών ζημιών προκειμένου να αποδειχθεί η ύπαρξη καταχρήσεως.

101 Συγκεκριμένα, η δυνατότητα εκτοπισμού των ανταγωνιστών από την αγορά δεν εξαρτάται ούτε από το γεγονός ότι η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση υφίσταται ζημίες ούτε από το ότι η εν λόγω επιχείρηση είναι σε θέση να ανακτήσει τις ζημίες της, αλλά εξαρτάται μόνον από την απόκλιση μεταξύ των τιμών που εφαρμόζει στις σχετικές αγορές η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, απόκλιση η οποία μπορεί ενδεχομένως να προκαλέσει ζημίες όχι στην κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση, αλλά στους ανταγωνιστές της.

102 Τέλος, αν υποτεθεί παρ' όλ' αυτά ότι η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση εφαρμόζει στην αγορά λιανικής μια τιμή τόσο χαμηλή ώστε οι πωλήσεις της να προκαλούν ζημίες, πέραν του ότι μια τέτοια συμπεριφορά θα μπορούσε να αποτελεί αυτοτελή μορφή καταχρήσεως συνισταμένης στην εφαρμογή εξοντωτικών τιμών, το Δικαστήριο έχει εν πάση περιπτώσει ήδη αποκλείσει ότι, ακόμα και σε μια τέτοια περίπτωση, η απόδειξη της δυνατότητας ανακτήσεως των ζημιών που προκλήθηκαν συνεπεία της εκ μέρους της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως εφαρμογής τιμών χαμηλότερων από ένα ορισμένο επίπεδο κόστους συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για να αποδειχθεί ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας τέτοιας πολιτικής τιμών (βλ., υπ' αυτή την έννοια, απόφαση France Télécom κατά Επιτροπής, προπαρατεθείσα, σκέψη 110).

103 Επομένως, προκειμένου να καθοριστεί αν η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική είναι καταχρηστική, δεν έχει σημασία το αν η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση έχει τη δυνατότητα να ανακτήσει τις ζημίες που τυχόν υπέστη συνεπεία της εφαρμογής της πρακτικής αυτής.

Επί της ενδεχόμενης σημασίας του γεγονότος ότι στις σχετικές αγορές έχει εμφανισθεί μια νέα τεχνολογία

104 Το Stockholms tingsrätt διερωτάται, όγδοον και τελικώς, αν, για τον ίδιο αυτό σκοπό, έχει σημασία το γεγονός ότι οι σχετικές αγορές αναπτύσσονται με ταχύ ρυθμό και σε αυτές έχει εμφανισθεί μια νέα τεχνολογία που απαιτεί πολύ μεγάλες επενδύσεις.

105 Συναφώς, επισημαίνεται καταρχάς ότι το άρθρο 102 ΣΛΕΕ δεν κάνει καμία διάκριση μεταξύ του βαθμού αναπτύξεως των αγορών στις οποίες υφίσταται καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσεως εκ μέρους επιχειρήσεως.

106 Εν συνεχεία, σε μια αγορά που αναπτύσσεται με ταχύ ρυθμό, το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα που προκύπτει από την κατοχή δεσπόζουσας θέσεως σε μια δεύτερη γειτονική αγορά ενδέχεται να νοθεύσει τη λειτουργία του ανταγωνισμού στην πρώτη αγορά, με δεδομένο το γεγονός ότι, στην πρώτη αυτή αγορά, οι φορείς, όπως υποστηρίζει και η ίδια η TeliaSonera, μπορούν να αναγκαστούν να λειτουργούν για κάποιο χρονικό διάστημα επί ζημία ή αναμένοντας περιορισμένα ποσοστά κερδοφορίας.

107 Ωστόσο, είναι ακριβώς υπό τις περιστάσεις αυτές που η επακόλουθη μείωση της κερδοφορίας από τη δραστηριότητα ενός φορέα, που προκύπτει από τη συμπίεση των περιθωρίων κέρδους του που επιβάλλεται από την επίμαχη τιμολογιακή πρακτική, ενδέχεται να εμποδίσει τη δημιουργία ή την ανάπτυξη κανονικών συνθηκών του ανταγωνισμού στη σχετική αγορά.

108 Επιπλέον, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού των περί ανταγωνισμού κανόνων που μνημονεύθηκαν στη σκέψη 22 της παρούσας αποφάσεως, η εφαρμογή τους δεν μπορεί να εξαρτάται από το γεγονός ότι η σχετική αγορά έχει ήδη φθάσει σε ορισμένο βαθμό ωρίμανσης. Συγκεκριμένα, ειδικά σε μια αγορά που αναπτύσσεται με ταχύ

ρυθμό, το άρθρο 102 ΣΛΕΕ επιβάλλει να υπάρχει παρέμβαση όσο το δυνατόν νωρίτερα, για να αποφευχθεί η δημιουργία και η παγίωση στην αγορά αυτή μιας διαρθρώσεως του ανταγωνισμού την οποία νοθεύει η καταχρηστική στρατηγική επιχειρήσεως που κατέχει δεσπόζουσα θέση στην εν λόγω αγορά ή σε στενά συνδεόμενη γειτονική αγορά, δηλαδή να υπάρχει παρέμβαση προτού παραχθούν τα επιζήμια για τον ανταγωνισμό αποτελέσματα της στρατηγικής αυτής.

109 Τούτο ισχύει κατά μείζονα λόγο στο πλαίσιο μιας αγοράς, όπως είναι η αγορά της παροχής υπηρεσιών για την πρόσβαση στο Διαδίκτυο με υψηλές ταχύτητες, η οποία συνδέεται στενά με άλλη αγορά, όπως είναι αυτή της προσβάσεως στον τοπικό βρόχο στον τομέα των τηλεπικοινωνιών. Πράγματι, η τελευταία αυτή αγορά όχι μόνο δεν είναι νέα και αναδυόμενη, αλλά η ανταγωνιστική διάρθρωσή της εξαρτάται επίσης ακόμα σε μεγάλο βαθμό από την παλαιά μονοπωλιακή διάρθρωση. Συνεπώς, η δυνατότητα των εταιριών να εκμεταλλεύονται τη δεσπόζουσα θέση τους στην τελευταία αυτή αγορά θίγοντας την ανάπτυξη του ανταγωνισμού σε μια γειτονική αγορά που αναπτύσσεται με ταχύ ρυθμό επιβάλλει τον αποκλεισμό οποιασδήποτε παρεκκλίσεως από την εφαρμογή του άρθρου 102 ΣΛΕΕ.

110 Τέλος, πρέπει να υπομνησθεί ότι, καίτοι επιχείρηση κατέχουσα δεσπόζουσα θέση σε αγορά δεν μπορεί να επικαλεστεί τις επενδύσεις που έχει κάνει για να διεισδύσει σε γειτονική αγορά, προσπαθώντας να εκτοπίσει του εξίσου αποτελεσματικούς, υφιστάμενους ή δυνητικούς, ανταγωνιστές της, εντούτοις, οι συνθήκες ανταγωνισμού της αγοράς στην οποία υφίσταται η δεσπόζουσα θέση και, ειδικότερα, το κόστος εγκατάστασης και επενδύσεων της κατέχουσας δεσπόζουσα θέση επιχειρήσεως στην αγορά αυτή πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την ανάλυση του κόστους της επιχειρήσεως αυτής, η οποία, όπως διευκρινίστηκε στις σκέψεις 38 έως 46 της παρούσας αποφάσεως, πρέπει να πραγματοποιείται για να καθοριστεί αν υφίσταται συμπίεση των περιθωρίων κέρδους.

111 Κατά συνέπεια, το γεγονός ότι οι σχετικές αγορές αναπτύσσονται με ταχύ ρυθμό και στις αγορές αυτές έχει εμφανισθεί μια νέα τεχνολογία που απαιτεί πολύ μεγάλες επενδύσεις δεν έχει, κατ' αρχήν, σημασία για να καθοριστεί αν η επίμαχη τιμολογιακή πρακτική συνιστά κατάχρηση κατά την έννοια του άρθρο 102 ΣΛΕΕ.

112 Κατόπιν των προεκτεθέντων, στα υποβληθέντα ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι, ελλείψει οποιασδήποτε αντικειμενικής δικαιολογίας, μπορεί να συνιστά κατάχρηση κατά την έννοια του άρθρο 102 ΣΛΕΕ το γεγονός ότι καθετοποιημένη επιχείρηση, κατέχουσα δεσπόζουσα θέση στην αγορά χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών ADSL, εφαρμόζει μια τιμολογιακή πρακτική η οποία συνεπάγεται ότι η απόκλιση μεταξύ των τιμών που ισχύουν στην αγορά αυτή και των τιμών που εφαρμόζονται στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες δεν επαρκεί για την κάλυψη του συγκεκριμένου κόστους με το οποίο η ίδια αυτή επιχείρηση πρέπει να επιβαρυνθεί προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση στην τελευταία αυτή αγορά.

113 Στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας τέτοιας πρακτικής, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλες οι περιστάσεις κάθε συγκεκριμένης περιπτώσεως. Ειδικότερα,

— πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, κατ' αρχήν και κατά προτεραιότητα, οι τιμές και το κόστος της οικείας επιχειρήσεως στην αγορά των παροχών λιανικής. Μόνον όταν δεν είναι δυνατόν, λόγω των συγκεκριμένων περιστάσεων, να γίνει αναφορά στις τιμές αυτές και στο εν λόγω κόστος, πρέπει να εξετάζονται οι αντίστοιχες τιμές και το αντίστοιχο κόστος των ανταγωνιστών στην ίδια αυτή αγορά και

— είναι αναγκαίο να αποδεικνύεται ότι, λαμβανομένου ειδικότερα υπόψη του απαραίτητου χαρακτήρα του προϊόντος χονδρικής, η πρακτική αυτή παράγει ένα, τουλάχιστον δυνητικό, επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα στην αγορά λιανικής, χωρίς τούτο ουδόλως να δικαιολογείται από οικονομικής απόψεως.

114 Για την εκτίμηση αυτή δεν έχουν, κατ' αρχήν, σημασία:

— το ότι η οικεία επιχείρηση δεν υπέχει καμία κανονιστική υποχρέωση να προσφέρει στις ενδιάμεσες παροχές ADSL στην αγορά χονδρικής στην οποία κατέχει δεσπόζουσα θέση·

— ο βαθμός στον οποίο η επιχείρηση αυτή δεσπόζει στην αγορά αυτή·

— το γεγονός ότι η εν λόγω επιχείρηση δεν κατέχει δεσπόζουσα θέση και στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες·

— το γεγονός ότι οι πελάτες στους οποίους εφαρμόζεται μια τέτοια τιμολογιακή πρακτική είναι νέοι ή υφιστάμενοι πελάτες της οικείας επιχειρήσεως·

— το γεγονός ότι η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση αδυνατεί να ανακτήσει τις ενδεχόμενες ζημίες που μπορεί να της προκαλέσει μια τέτοια τιμολογιακή πρακτική, ούτε

— ο βαθμός ωριμάνσεως των σχετικών αγορών και το στις αγορές αυτές έχει εμφανισθεί μια νέα τεχνολογία η οποία απαιτεί πολύ μεγάλες επενδύσεις.

Επί των δικαστικών εξόδων

115 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαίνεται:

Ελλείψει οποιασδήποτε αντικειμενικής δικαιολογίας, μπορεί να συνιστά κατάχρηση κατά την έννοια του άρθρο 102 ΣΛΕΕ το γεγονός ότι καθετοποιημένη επιχείρηση, κατέχουσα δεσπόζουσα θέση στην αγορά χονδρικής των ενδιάμεσων παροχών μέσω ασύμμετρης ψηφιακής συνδρομητικής γραμμής, εφαρμόζει μια τιμολογιακή πρακτική η οποία συνεπάγεται ότι η απόκλιση μεταξύ των τιμών που ισχύουν στην αγορά αυτή και των τιμών που εφαρμόζονται στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες δεν επαρκεί για την κάλυψη του συγκεκριμένου κόστους με το οποίο η ίδια αυτή επιχείρηση πρέπει να επιβαρυνθεί προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση στην τελευταία αυτή αγορά.

Στο πλαίσιο της εκτιμήσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα μιας τέτοιας πρακτικής, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη όλες οι περιστάσεις κάθε συγκεκριμένης περιπτώσεως. Ειδικότερα,

— **πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, κατ' αρχήν και κατά προτεραιότητα, οι τιμές και το κόστος της οικείας επιχειρήσεως στην αγορά των παροχών λιανικής. Μόνον όταν δεν είναι δυνατόν, λόγω των συγκεκριμένων περιστάσεων, να γίνει αναφορά στις τιμές αυτές και στο εν λόγω κόστος, πρέπει να εξετάζονται οι αντίστοιχες τιμές και το αντίστοιχο κόστος των ανταγωνιστών στην ίδια αυτή αγορά, και**

— **είναι αναγκαίο να αποδεικνύεται ότι, λαμβανομένου ειδικότερα υπόψη του απαραίτητου χαρακτήρα του προϊόντος χονδρικής, η πρακτική αυτή παράγει ένα, τουλάχιστον δυνητικό, επιζήμιο για τον ανταγωνισμό αποτέλεσμα στην αγορά λιανικής, χωρίς τούτο ουδόλως να δικαιολογείται από οικονομικής απόψεως.**

Για την εκτίμηση αυτή δεν έχουν, κατ' αρχήν, σημασία:

— **το ότι η οικεία επιχείρηση δεν υπέχει καμία κανονιστική υποχρέωση να προσφέρει τις ενδιάμεσες παροχές μέσω ασύμμετρης ψηφιακής συνδρομητικής γραμμής στην αγορά χονδρικής στην οποία κατέχει δεσπόζουσα θέση·**

— **ο βαθμός στον οποίο η επιχείρηση αυτή δεσπόζει στην αγορά αυτή·**

— **το γεγονός ότι η εν λόγω επιχείρηση δεν κατέχει δεσπόζουσα θέση και στην αγορά λιανικής των παροχών συνδέσεως υψηλής ταχύτητας προς τους τελικούς πελάτες·**

— **το γεγονός ότι οι πελάτες στους οποίους εφαρμόζεται μια τέτοια τιμολογιακή πρακτική είναι νέοι ή υφιστάμενοι πελάτες της οικείας επιχειρήσεως·**

— **το γεγονός ότι η κατέχουσα δεσπόζουσα θέση επιχείρηση αδυνατεί να ανακτήσει τις ενδεχόμενες ζημίες που μπορεί να της προκαλέσει μια τέτοια τιμολογιακή πρακτική, ούτε**

— **ο βαθμός ωριμάνσεως των σχετικών αγορών και το στις αγορές αυτές έχει εμφανισθεί μια νέα τεχνολογία η οποία απαιτεί πολύ μεγάλες επενδύσεις.**

(υπογραφές)